

**ÖLÜM,
ÖLÜM ÖTESİ PSİKOLOJİSİ
ve DİN**

Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları
The Center for Values Education Press

© Eserin Her Türü Basım Hakkı Anlaşmalı Olarak
Ensar Neşriyat'a Aittir.

ISBN :

Kıtabın Adı

ÖLÜM, ÖLÜM ÖTESİ PSİKOLOJİSİ VE DİN

Yazar

Hayati HÖKELEKLİ

Yayına Hazırlayan

Tasarım

Nuray YÜKSEL

Baskı-Cilt

ÇINAR MAT. ve YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.

100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Caddesi

Ata Han No:34 / 5 Bağcılar - İSTANBUL

Tel: 0212 628 96 00 - Faks: 0212 430 83 35

Sertifika No: 12683

2. Basım

Ekim 2017

İletişim

Oruç Reis Mah. Giyimkent Sitesi 12. Sok. No:40-42 Esenler / İSTANBUL

Tel: (0212) 491 19 03 - 04 Faks: (0212) 438 42 04

www.ensarneyyat.com.tr e-mail: siparis@ensarneyyat.com.tr

**ÖLÜM,
ÖLÜM ÖTESİ PSİKOLOJİSİ
ve DİN**

Hayati HÖKELEKLİ

İstanbul 2017

Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ

1951'de Yozgat'ta doğdu. İlahiyat öğrenimini 1975'de Kayseri'de tamamladı. 1977'de Bursa'da Din Psikolojisi Araştırma Görevlisi olarak akademik hayata başladı. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde sürdürdüğü görevi esnasında "Ergenlik Çağı Gençlerinin Dini Gelişimi" konulu çalışmasıyla 1983'de Doktor unvanını elde etti. 1988'de Doçent, 1995'de Profesör oldu. Halen bu Fakültede Din Psikolojisi Anabilim Dalı Başkanı olarak görevini sürdürmektedir. Çocuk ve gençlerin din ve ahlak gelişimi, ölüm ve ölüm ötesi psikolojisi, geleneksel İslam psikolojisi, dinî iletişim, değerler psikolojisi ve eğitimi konularında araştırma ve yayınları bulunmaktadır.

Yazarın diğer bazı çalışmaları şunlardır: *Din Psikolojisi*, T.Diyaret Vakfı Yayınları, Ankara 1993. *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi* (edt. ve bölüm), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002.(ilaveli 2.bas., Dem Yayınları, İstanbul 2006.) *İslam'a Giriş, Gençliğin İslâm Bilgisi* (edt. ve 3 bölüm), T.Diyaret İşleri Bşk. Yay. Ankara 2007. *Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din*, Dem Yayınları, İstanbul 2008. *Psikolojiye Giriş*, Düşünce Yayınları, İstanbul 2008. *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, Dem Yayınları, İstanbul 2009. *Din Psikolojisine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul 2010. *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
GİRİŞ	9

Birinci Bölüm

ÖLÜM VE ÖLÜM ÖTESİ PSİKOLOJİSİ

GİRİŞ	21
ÖLÜMÜN ANLAMI	22
HAYAT DEVRELERİNE GÖRE ÖLÜMÜN ANLAMI.....	26
1. Çocuk ve Ölüm	26
2. Genç ve Ölüm.....	28
3. Yetişkin ve Ölüm	30
4. Yaşlı ve ölüm.....	31
ÖLÜM KORKUSU	34
ÖLÜM KARŞISINDAKİ TUTUMLAR	42
1. Ölümü İnkâr Etme	42
2. Ölümey Meydan Okuma.....	44
3. Ölümü İsteme	46
4. Ölümü Kabullenme	48
5. Yas Tutma.....	51
ÖLÜMSÜZLÜK ARZUSU	53

İkinci Bölüm

ÖLÜME YÖNELİK İLGİLER VE DİNDARLIK

Giriş	59
1. Dinî İnanç Kaynağı Olarak Ölüm.....	60
2. Tecrübi Araştırmalar	63
3. Ölümsüzlük Arzusu ve Ölüm Ötesine İnanç.....	74
Sonuç.....	77

Üçüncü Bölüm

ÖLÜMLE İLGİLİ TUTUMLAR VE DİNDARLIKLA İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

GİRİŞ	79
ARAŞTIRMANIN AMACI VE METODU	80
1. Yöntem ve materyal.....	81
2. Örneklem.....	81
ARAŞTIRMA BULGULARI.....	82
1. Dini İnançlar	82
2. Dindarlık Seviyesi	84
3. Ölüm Düşüncesi	84
4. Ölümün Anlamı:	87
5. Ölümün Uyandırdığı Tepkiler:	90
6. Ölüm Korkusu:	94

7. Ölüm Arzusu	98
8. Ölmüş Birinin ya da Mezarlığın Uyandırdığı Tepkiler	101
9. Ölmüş Bir Yakının Uyandırdığı Tepkiler.....	104
10. Ölümsüzlüğün Anlamı:	107
11. Ölümle İlgili Tutumların Dini Davranışa Etkisi.....	110
a- Ölümle ilgili kaygılar ve dini yöneliş	111
b- Ölüm karşısındaki çaresizlik ve dini güven	113
c-Ölüm karşısındaki çaresizlik, korku ve dine yöneliş	115
d-Ölümle ilgili inançlar ve hayat tarzı	117
e- Ölüm üzerine düşünme ve dünyevi mutluluk.....	120
f- Sosyal mahrumiyet ve ahiret tesellisi.....	122
YORUM VE DEĞERLENDİRME	124
1. Dini İnançlar	125
2. Dindarlık Seviyesi	128
3. Ölüm Düşüncesi	129
4. Ölümün Anlamı	130
5. Ölümün Uyandırdığı Tepkiler	131
6. Ölüm Korkusu	131
7. Ölüm Arzusu	133
8. Ölmüş Birinin Ya da Mezarlığın Uyandırdığı Tepkiler	134
9. Ölmüş Bir Yakının Uyandırdığı Tepkiler	135
10. Ölümsüzlüğün Anlamı	135
11. Ölümle İlgili Tutumların Dini Davranışa Etkisi	137
SONUÇ	139

Dördüncü Bölüm

AHİRET İNANCININ PSİKOLOJİK TEMELLERİ

1. Ahiret İnancı ve Ölümü Kabullenme.....	147
2. Ölümsüzlük Arzusu ve Ahiret İnancı	150
3. Ahiret İnancı ve Hayata Anlam Verme.....	153
4. Hayatın Acı ve Sıkıntılarıyla Başa Çıkma ve Ahiret İnancı	156
5. Ahlakın Kurucu ve Koruyucu Ögesi Olarak Ahiret İnancı	160
6. Mutlak Adalet, Hakikat Arayışı ve Ahiret İnancı	164
7. İnsani Arzuların Nihai Tatmini ve Ahiret İnancı	167
SONUÇ.....	169

Beşinci Bölüm

ÖLÜM ÖTESİNE KİMLER İNANIYOR?: ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN KIYAMET VE AHİRET İLE İLGİLİ İNANÇ VE TUTUMLAR

1. Ahiret İnancının Tabiatı.....	172
2. Kültürel ortam: post modern kıyamet ve ölüm ötesi algısı	173
3. Ahiretin Varlığına Kimler İnanıyor?	180
SONUÇ.....	193
KAYNAKLAR	171

ÖNSÖZ

Ölüm, bizler için güncelliğini hiç yitirmeyen ve yitirmeyecek olan bir konudur. Felsefenin ölüm sorusundan ortaya çıktığı söylenir. Varoluşçu çağdaş düşünce açısından “ölüm korkusu” ya da “ölüm kaygısı” insanın en temel sorunsalıdır. Bütün dinler bir bakıma insana kendi ölümlülüğünü hatırlatmaktan öte, onunla başa çıkmalarına yardımcı olan inanç ve öğretiler sunmaktadır.

“Ölüm” konusuna yönelik akademik ilgim 90’lı yılların başında başladı. Batılı sosyal bilimciler ve din bilimcileri o yıllarda bu konu üzerinde önemli araştırmalar gerçekleştirmişlerdi. Fakat ülkemizde bu yıllarda ölüm konusu henüz keşfedilmiş gözüküyordu. Uzmanlık alanım olan din psikolojisi bakış açısıyla önce konuya teorik yaklaşan bir-iki makale yazdım, Batı’ da yapılan araştırma sonuçlarını ve üzerinde çalışılan teorileri özetlemeye çalıştım. Sonra bu çalışmaların verdiği ilhamla ve yine daha çok bu çalışmalarda kullanılan kavramsal çerçeveyi dikkate alarak bir anket hazırlayıp ülkemizde bu alanda ilk alan araştırmasını gerçekleştirdim ve bunun sonuçlarını da yayınladım. Benden sonra iki genç meslektaşım aynı konuda araştırmayı sürdürdü ve bunlar da art arda yayınlandı. Bu arada, konuyu sosyolojik, psikolojik, felsefi ve psikiyatrik açılardan ele alan Batılı yazarlarca kaleme alınmış az da olsa bazı çalışmalar dilimize çevrildi. Yakın zamanlarda da iki dergi ölüm konusunu özel sayı yaparak bu alandaki çalışmalara katkı sağladı.

Geçtiğimiz yaz yapılan Kalam anabilim dalı toplantısında “ Ahiret İnancının Psikolojik Temelleri” konulu bir bildiri sunmam istendi. Bu talep, ölüm konusunu yeniden gündemime almama vesile oldu ve bana yeni bazı yayınları gözden geçirme fırsatı verdi. Ayrıca, geçtiğimiz günlerde bir televizyon kanalında ölüm konusunda bir söyleşiye katıldım. Böylece bu konuyu yeniden düşünme ve inceleme imkânı buldum.

Elinizdeki bu kitapta, daha önce yayınlamış bulunduğum üç makalenin yeniden gözden geçirilmiş ve güncelleştirilmiş yeni metinleriyle, ilk defa bu kitapla birlikte yayınlanan ve ahiret inancının psikolojik temellerini konu alan son bir makale yer almaktadır. İlk tasarlandığı zamandan itibaren makaleler birbirini tamamlayıcı bir bütün olarak düşünülmüştü. Fakat onların bir bütün olarak yayınlanması elinizdeki bu kitapla mümkün oldu.

Makalelerin yeniden düzenlenmesinde emeği geçen Arş.Gör. Celal Çayır'a ve bu alandaki yeni yayınlardan beni haberdar eden Öğrt. Grv.Akif Hayta'ya teşekkür borçluyum. Dileğim bu kitabın, her gün yaşadığımız şu dünyanın hengâmeleri içerisinde unutilan, gözden kaçırılan ölüm gerçeğini hatırlamamıza imkân veren bir ses, sonsuzluk yürüyüşümüzde önümüzü aydınlatan bir ışık olmasıdır.

Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ

Şubat, 2008 Bursa